

AZ ÍRÁS PLATONIZMUSA

*„A magas szellem nem élhet a levegőben
, a szépnek szent teokráciája kell, hogy*

*szabad államban lakjon, és ennek kell,
hogy helye legyen a földön, és ezt a
helyet mi biztosan megszerezzük.”*
Hölderlin

Az írás a legkéseibb művészet; nem azért, mert az írás feltalálása előtt az ember már minden egyéb más művészetet tudott. Az írás természete maga kései. Van benne valami felbomló és felbontó, ami a többi művészetben nincs. Írni csak fejlett, sőt túlfejlett társadalmakban, városokban, magas, sőt már visszahajló kultúrákban kezdtek. Lehet, hogy éppen a túlfejlettség és visszahajlás ösztönözte az írást. A kezdődő bomlás finoman romlott illata, amely maga is bomlik és maga is bont. Az ember akkor kezdett el írni, amikor az élet teljessége már hiányzott. Das Unzulknliche ist produktív — mondja Goethe Riemernek —, ich schrieb meine Iphigenie aus einen Studium der griechischen Sachen, das aber unzulknlich war. Wenn es erschöpfend gewesen wäre, so wäre das Stück ungeschrieben geblieben.* *A fogyatékos termékeny. Iphigéniámat egy igen hiányos görög tanulmány alapján írtam. Ha kimerítő munka lett volna, darabom nem készült volna el.

Már a beszédben is érezhető. Mindenki tudja, hogy az élet teljessége néma: a szépség éppoly szótalán, mint az öröm, a gyász éppoly elmondhatatlan, mint a szerelem. A végleges megértésnek nincs szüksége beszédre. A lényeg mindig az elbeszélhetetlenben van. Amikor az ember beszél, szegényít. És még ennél is több. Le parole sono satte per mostrare quello che non si sa, mondja Dante. Minden beszéd negatív. Aki észrevette, hogy nagy szónokok művészete hol van, egy Démoszthenész, Cicero, Joannész Khrüszosztomosz, Savonarola igazi beszédhatása micsoda, látnia kellett, hogy az, amikor azt mondja: nem. A szónoklat hatása a legnagyobb, amikor támad. A beszéd műformája a debatte. Minden szóban a legmélyebb erő az, hogy destruál. Finom érzések, vágyak, örömek, szenvedélyek, ha az egyik oldalon elmondhatatlanok, a másik oldalon elmondhatatlanok is akarnak maradni. Nem viselik el azt, hogy szóba foglalják őket, hogy szóval megérintsék őket. Csak a „nem” beszél, az „igen” hallgat. „Minél jobban beszél, írja Platón (Lakhész), annál nagyobb ellensége vagyok a beszédnek”. Művészek ismerik a beszédnek ezt a tulajdonságát, amikor alkotásaikról vonakodnak beszélni. A szó megtámadja a gondolat teremtő képességét. Azzal, hogy valaki elmondja, mit akar, már elvette a szándék erejét. A cselekvő génusz sem beszél terveiről. Magában főzi őket, szótalanságában érleli. A világerő sem beszélne róla! Ha Caesar vagy Napóleon elmondta volna, amit meg akart tenni, sohasem tette volna meg. Miért nem volt szabad beszélni az eleusziszi misztériumokról? Nem, mert attól féltek, hogy profanizálni fogják. A beszéd maga az, ami profanizál. Szóvá tenni valamit annyi, mint illetlen módon nyilvánosságra hozni. A misztérium „dramatizált ima” – „ki-csoda nem érezte, hogy profanizálja érzéseit, ha beszél róla? – ki nem érezte, hogy vallása profanizálódik, ha szavakkal ér hozzá?

A beszéd az érzést lehűti, a gondolatot ellaposítja, a tettet megfosztja lendületétől, – ez a szónoki életrombolás, a beszéd démonizmusa. De a beszéd még mindig létszerű az írás mellett. A beszéd kifoszt, az írásban ezenfelül van még valami gonosz. Semmi sem érhető könnyebben, mint a kelta papok tiltakozása az ellen, hogy szertartásaikat, vallásos dalaikat, bölcsességüket leírják. A druida hagyománynak eleven hagyománynak kellett lenni, a tanulóknak, fiatal papoknak az egész tradíciót meg kellett tanulniuk és magukban kellett hordaniuk. Egyetlen jel, emlékeztető, betű nem volt és nem volt szabad, hogy legyen. A kelta papok semmire sem vigyáztak annyira, mint arra, hogy hagyományuk eleven nyelvi, vallásuk az élő ember vallása legyen. A hűség nem volt fontos, a szó szerint való tudás még jelentéktelenebb. Mit jelent egy szórendi változás, ha az, ami fontos, megmarad? És mit jelent, ha leírják, és az egész egyszerre megmered, a hűség teljes, de –.

Még senki sem érezte a mesék, legendák szóbeli varázsát? Hősi elbeszélések nem akkor voltak a leglétszerűbbek, amikor mondták őket? Nem volt a kereszténység eleven korszakának abban a

pillanatban vége, amikor az evangéliumokat kanonizálták? Milyen könnyen érthető a kínaiak lázadása, amikor ősi csontszimbolikájuk jelentését leírták! Az apró csontdarabkák a jelentőségek végtelenségébe mutattak, – mindig volt valami mondanivalójuk; s most, hogy írássá változtak, egyszerre csak egyet és csak egyetlenegyet jelen-tettek. Platón a Phaidroszban kétségbe vonja, hogy az írás bölcsékké és emlékezőkké teszi az embereket. Az írás nem az emlékezést hozza, ha-nem éppen az írásban való vak bizalom alapján a feledést. A bölcsességnek pedig csak a színét és nem az igazságot. Az írás alapján az ember szak-tudósnak fog látszani, és tudatlan marad.

Az igazi művész számára mindig megalkuvás volt, ha leírta azt, amit gondolt. Lehet írni szeretetből, lehet kétségbeesésből, lehet írni az emberek iránt való részvétekből és haragból. Bár-miképpen ír az ember, mindig megvan benne a goethei: az ember megszabadul attól, amit leír. Elfelejt. Kírja magából – a leírt élet megszűnik élni. Nemcsak az író számára, – megszűnik egyáltalán. Az élet a beszédben profanizálódik, mert a beszéd lényege: a nem. Az élet az írásban problematikussá válik, mert az írás lényege az ironia. Ezért mondja Huxley, hogy a boldog embernek nincs irodalma s ezért mondja Platón, hogy az írás szégyen.

Azon felül, hogy az írás ironikus magatartás, ami ugyanaz: élettagadás. Azon felül, hogy minden írás csak a szembenállásból érthető meg, hogy az írás aláás és rombol, az érzést megfosztja közvetlenségétől, gondolatot teljességétől, egy a természetben sehol meg nem levő új és más világrendet alkot, amely a természetre mindig lefelé néz. Azon felül, hogy az ember az írásban mindig paradox helyzetben van: valamit ír, ami nem az, ami, közli azt, ami nem közölhető, építeni látszik, holott pusztít, alkotni látszik, holott meg-semmisít, – még azon felül is az írás demoralizál, s ez a demoralizálás csak azért nem fejezhető ki, mert olyan közelről érinti az embert, amilyen közel írással az emberhez férni nem lehet.

La Bruyére azt mondja, hogy: „az ember kereszténynek és franciának születve tulajdonképpen kész szatíra-tárgy; a nagy dolgok „mind tilosak”. La Bruyére-nek, ha mindezt leírja, igaza van. Az ember mint francia és keresztény kész szatíra-tárgy és nevetséges. De, ha nem írja, fel se merül, és az egész kérdés elesik. És a kérdés nem azzal merül fel, *hogy* „francia”, vagy „keresztény”, de még azzal sem, hogy erre feleszmél, ha-nem azzal, hogy leírja, s azzal, hogy leírja, az embert egészen más világba emeli át, – olyan világba, ahol francia és keresztény nevetséges, de nevetséges más egyéb is, az, hogy: nő, hogy éjjel tetszeleg, hogy lehetetlen követelményeket támaszt a valóság iránt, s mert nem teljesíti, vádakkal áll elő, és nem jut eszébe az a kézen-fekvőbb lehetőség, hogy követeléseivel ő vált nevetségessé. A valóság pedig marad tovább az, ami, és olyan, amilyen, - az ég marad tündöklő kék, a virágos rét árasztja elíziumi illatát, a tenger medítál saját mélységei fölött, s hogy a világ szépsége mindig nyitva azok számára, akik el akarják érni.

Ebben a felfogásban csak az a meggondolandó, hogy tényleg alaptalan romantikáról van szó? Irreális képzelődés? És minden esetben az? Lehetetlenek a követelmények, amiket támaszt, és a követelő tényleg nevetségessé válik? Igazságtalan az ítélet, amit az írás mond az élet fölött, és kivétel nélkül mindig igazságtalan? Vagy van az életnek olyan fordulata - s éppen ez az írás -, amelyik szembefordul az étellel, de az igazság tudatában? Valamilyen képességgel, rejtélyes helyről szerzett tudással ítélkezik, s az élet maga is meghódol előtte, mintha szolgálna neki, mintha tisztelné, mintha többre tartaná önmagánál! Hátha a szó *porta ad una nuova distanza, materia per una sintesi ulteriore** - * [A szó] kapu egy új távlatához, a végső szintézis anyaga. ahogy Evola mondja. És az a történelmi pillanat, amiben az írás megszületett, egészen benne van az írásban: a halálba visszahajló emberiség, és néhány ember, akiben a kritika tudata, - az igazság tudata, - az ironia az élet menedéke, - a paradox helyzet nem őt bélyegzi meg, hanem éppen azt a világot, amelyben él, amelyik körülveszi, - s hogy éppen ő az, aki a profanizálással szembefordul, s akiben az élet érintetlensége tovább él, aki tagad, de ezt tagadja, ami itt van és most van, s ezt teszi valaminek birtokában, ami -.

Ma írni „a romantika és honvágy legmélyebb neme, mondja Nietzsche, ami valaha volt, amikor az ember a földön megvalósult legjobbát kívánja. Az ember sehol sincs már otthon, visszakívánczik oda, ahol otthon érezheti magát legalább valamiképpen, mert ott szeretne otthon lenni: s ez a görög világ! Természetesen az embernek nagyon finomnak, könnyűnek, vékonyknak kell lennie, hogy oda tudjon menni! De micsoda öröm már csak magában abban, *hogy* az ember szellem, akárcsak

kísértet lehet! Milyen távol került ezzel a hatás- és visszahatás-elméletektől, a természet-tudományok mechanikus ügyefogyottságaitól, a modern eszmék vásári zsvajjától! Az ember vissza akar menni az egyházatyákon keresztül a görögökhöz, északról délre, a formuláktól a formákhoz. Az ember még az ókor végét is élvezi, mint bevezetést a görögségbe, mint egy darabot abból a világból, mint az antik fogalmak és értékek csillogó mozaikját. A skolasztikus absztrakciók arabeszkje, cikornyája, rokokója még mindig jobb, vagyis finomabb, mint az európai Észak barbár-és csöcselék-valósága, még mindig a magasabb szellemiség tiltakozása a parasztháborúk és proletárlázadás ellen, amely az európai Észak szellemi ízlése fölött uralmat nyert. Ebben az értelemben az írás egy darab reneszánsz, legalábbis szándék, hogy reneszánsz legyen, akarat, hogy fölfedje az ókort, mindenekelőtt a Szókratész előtti gondolkozókat - minden templom között a legmélyebben eltemetett görög világot. Néhány évszázad múlva talán úgy fognak ítélni, hogy minden írás abban volt a legértékesebb, abban volt a legméltóbb önmagához, hogy lépésről-lépésre hogyan sikerült talajt nyernie a görög földön, és minden eredetiségre való igény kicsinyesen és nevetségesen hangzik ahhoz a magasabb kívánsághoz képest, amely az elszakadtnak látszó kapcsolatot a göröggel újra meg akarja kötni, az eddig legmagasabb fajtájával mindannak, ami ember. Ma közeledünk ismét a világ megértésének ama alapvető formáihoz, amelyeket a görög szellem Anaximandroszban, Hérakleitoszban, Parmenidészben, Empedoklészben, Démokritoszban és Anaxagoraszban feltalált, - ma ismét napról-napra görögöbbek leszünk, először, mily olcsó út! - fogalmainkban és értékelésünkben, mint grécizáló kísértetek: de majd remélhetőleg testünkkel is! Ebben van minden reményem!

Az írás felbomló világban keletkezett, s azóta mérték: a könyvszegény idő életerős, gazdag és növekvő; a pusztuló időt elárasztja az írás. Ez a jel: kevés, vagy semmi könyv - sok élet; sok könyv - hanyatlás, minél több könyv, annál nagyobb hanyatlás. Mert az írás a pusztulás jele, s ugyanakkor oka: pusztulásból jön és tovább pusztít. A meghaló világban az ember „sehol sincs otthon, visszakívánczik oda, ahol otthon érezheti magát legalább valamiképpen”. Amíg ez a kívánság le nem írt és szóval, addig olyan, mint a kínai tao: izolált elhallgatás, távolság - elmenés - ki a világból - mindenki mentse meg a pusztulásból saját magát, s ha senki sem jár az „örök úton”, jár egyedül a bölcs. Tao annyi, mint elfogyni, megszűnni, eltávolodni, aludni, hallgatni, magányosnak lenni, otthagyni a romlást, öröknek maradni. De mikor a kívánság elkezd beszélni és leíródik? Az írás mindenképpen öl. Van írás, amelyik élte? A rosszat elviselni jobb, mint tenni, mondja Szókratész. Aki látja, hogy a világ pusztul, elég az, ha nem csinálja, ha nem pusztít, de elviseli? Elég, ha eltávolodik, hallgat és alszik? Elég, ha egyedül jár az „örök úton”? Vagy ha valaki már tudja, hogy a világ pusztul, és tudja, hogy van örök út, arra vár valamilyen más és új felelősség? Ma, a pusztuló világból „az ember vissza akar menni az egyházatyákon keresztül a görögökhöz, északról délre, a formuláktól a formákhoz” - mert a görög találta meg azt az egyedüli lehetőséget, hogy a felbomló világban meg tudjon állni, tudjon élni a pusztulásban is, gazdagodjon a romlásban. A görög találta meg minden visszahajló és halálos világ rombolásán túl az életnek azt a lehetőségét, hogy körülményekre, korra, államra, társadalomra való tekintet nélkül szép legyen. Ez az idealizmus igazi értelme. Az idealizmus egy koron, államon, társadalmon, nyelven felül álló tudata az örök igazságnak. A görögség óta van az igazságnak egyáltalán tudata önmagáról. Az idealizmus az emberiségben levő állandó heroikus ellenzék: az emberiség legmagasabb felelőssége. Titkos szövetség azok között, akik az igazság tudatának részesei. Nem összeesküvés, mert a dolog nem a győzelemre megy, hanem az örökre. A győzelmet már nem kell megszerezni annak, aki része-se lett az igazságnak. Mert az ember most már nem áll szemben a többi emberrel. Most már az igazság áll szemben a rosszal, az örök áll szemben a pusztulással. *Literature must teach and deliver in a new and flexible sense or it is nteaningless.* * *Az irodalomnak ha nem tanít, és nem készlet egy új és finom érzékenységre, nincs semmi értelme.

És ez Platón óta az írás tulajdonsága lett. Az írás tanít és felszabadít egy új viszonyban és értelemben. Az írás a görögség óta az igazság tudata. Az írás az „örök idő”-nek, az „aranykor”-nak, a platóni államnak tartó-pillére, ez az emberiségben élő igazság tüze: túl korokon, nyelveken, államokon, romboláson és pusztuláson. „Aki valaha könyvet írt, vagy még írni fog, mondja Platón VII. levelében, s ezzel az én tanításaimat meg akarja magyarázni,... az a dologból egyáltalán semmit

sem ért... Ezért nincsen erről a tárgyról írásom, és nem is lesz. Mert ez a tudás nem közölhető, mint valamilyen más tétel, hanem hosszas foglalkozás után, mint kiugrott szikrából támadt tűz, elkezd égni a lélekben anélkül, *hogy* valami kívülről táplálná, tisztán, önmagában. Egyben nem lehet kétely: ha ezek a dolgok leírhatók volnának, én volnék az, aki legjobban le tudnám írni, mert hiszen én vagyok az, akit a legjobban bántana, ha le volna írva – rosszul. Ha tehát az volna a véleményem, hogy egyáltalán meg lehetne ezt magyarázni, kielégítő módon az emberek számára szóban vagy írásban, lehetett volna-e számomra szebb feladat életemben, mint az, hogy az emberek írásaim révén ily nagy célt értek volna el és az igazság minden szem előtt egyformán ragyogjon?”

Az írásnak csak akkor van értelme, ha platonikus, ha „mint kiugrott szikrából támadt tűz” ég és gyújt – vagyis ha idealista, ami ugyanaz: az aranykorról szól. Mi az aranykor? – az a bizonyos „szabad állam”, amelyikben „a szép szent teokráciája lakik”. Az „örök állam” az, ami az idealizmust táplálja. Ez teszi érthetővé azt, hogy az idealizmus nem hülyeség, hanem hősiesség. Előkészíti a tökéletes életet, alkotja az aranykort, „megszerzi a helyet a földön a szép szent teokráciájának”. Hallgatag megegyezés azok között, akik írnak. A láthatatlan Akadémia. Minden írás, amelyik nem platonikus, gonosz, destruktív, tűzrevaló. Ez a könyvelégetések értelme, – ez a vágy, hogy Gide azt kívánja, égessenek el minden könyvet, mert a könyv pusztít és rombol, minden könyv szentségtörő és profanizál. A platóni Politeia óta van az embernek tudata az igazságról. „Platón tökéletes állama, írja Nietzsche, biztosan még annál is sokkalta nagyobb, mint ahogy még a legforróbb vérűek is gondolják – az állam tulajdonképpeni célja az olimposzi egzisztencia és a géniusznak mindig megújuló nemzése és előkészítése. Platón az akkori államélet szörnyű sivatagjában meglátta az államban levő istenit és hitt abban, hogy az istenalakot az államban meg lehet valósítani”. Új államot alapítani – megalapítani az örök államot. Az Akadémia – azok az emberek, akik által az emberiség megújul, – az új állam polgárai, – az olimposzi egzisztenciák. Ez az a magatartás, amelyik először igazolta az írást, és azóta mindig a platóni írást. Van az írásban olimposzi egzisztencia? Az aranykort építi? Az igazság tudja benne önmagát? Az örök állam lakója írta? Ha igen, akkor isteni, ha nem, akkor tűzbe, – tűzbe mind, – egy se maradjon!